

-DİK + İYELİK OL- YAPISI

Melike SOMUNCU*

Özet

-DİK + iyelik ol- yapısının incelendiği bu makalede öncelikle, ol- fiili biçim birim, sözcük birim ve anlamsal düzlemde irdelenmiş daha sonra ol- fiilinin birleşik fiil kategorisindeki yeri gösterilmeye çalışılmıştır. Türkiye Türkçesinin kullanım sahasında -DİK + iyelik oldu / olur / olurdu / oluyor / oluyormuş / olmuş / olmuştu yapısının oldukça geniş bir kullanım sahasına sahip olduğu görülmüştür. Zarfın yer almadığı örneklerde bu yapının cümleye kattığı esas anlamın “bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman” ifadesi olduğu belirlenmiştir. Bu anlamı taşıyan örneklerin aynı zamanda “ara sıra, bazen, sık sık” gibi zarflarla kullanılması da söz konusudur. Ayrıca bu yapıdaki diğer bir husus ol- fiilinin “meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak” anlamlarından ayrılmış olmasıdır. Yapının olumsuz şekilleri tespit edilip örneklendirilmiştir. Yapının düzleminde “bile, da, de” bağlaçları da yer alabilmektedir. DİK + iyelik olacak şekline taranan metinlerde rastlanmamıştır. Sonuç olarak bu yapının hem şekil hem işlevsel açıdan Türkiye Türkçesi sahasında dikkat çekici bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anlam, Biçimbirim, -DİK, Olmak Fiili, Sözcük Birim.

THE STRUCTURE OF -DİK + POSSESSIVE TO BE VERB

Summary

In this article, is structure of verb adjective + possessive to be examined firstly, to be de facto morphology, word unit and semantic plane are examined, then the place of the verb in the combined verb category is tried to be shown. Use in the field of Turkey Turkish this structure / would / would have / happening / was / structure was found to have a fairly wide field of use. If there is no envelope in the structure, the main meaning that this structure adds to the sentence is ‘occasionally, sometimes,. This also means that the structure carrying the "occasional, sometimes, often" have been noted as used with envelopes. In addition to other matters of this nature is a remarkable act of "challenge to come, gain assets" are separated from meaning. The negative shapes of the building were identified and exemplified and prepositions could be entered between the building. As a result, it was found that these structures have in a remarkable manner both in Turkish from both functional.

Key Words: Semantics, Morphem, -DİK, to be, Lexicology.

Giriş

Türkiye Türkçesinin kullanım sahasında yer alan -DİK + iyelik ol- yapısının şekil ve anlam çerçevesi dikkat çekici bir gramer konusudur. Bu yapıda yer alan ol- fiili ve bu fiilin çerçevesi, incelenen birleşik yapıdan oldukça farklı bir düzlemde. Ol- fiilinin kullanım sahası şu şekildedir:

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, el-mek: melike.somuncu@siirt.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9101-3012>

Ol- fiilinin biçim birim, sözcük birim ve semantik düzlemi

Ol- fiiline görünüş ve zaman ilişkilerini yansıtması açısından çeşitli işlevler yüklenmektedir. i- fiili ile ifade edilemeyen bu ilişkiler ol- yardımcı fiili ile ifade etme gücüne sahip olmaktadır (Aslan, 2012: 12). Ol- fiili aynı zamanda başlı başına anlamlı bir fiil gibi de kullanılmaktadır (Acarlar, 1969: 714). Ol- fiilinin geçtiği cümlede bir hâle girmek, sebebine dayanmak, mevcut ol-, hazır ol-, yolunu tut-, yapılmak gibi birçok anlamı olduğu gibi aynı zamanda herhangi bir tasnife bağlı olmaksızın edat fonksiyonunda da kullanıldığı durumlar söz konusudur (Turan, 1999: 268). Türkiye Türkçesi yazı dilinde ol- fiili şu şekildedir: Cevher fiili olarak “olmak”, yardımcı fiil olarak “olmak”, isimden fiil türeten ek olarak “olmak”, sıfat fiil ekleri bulunduran yapılarla birleşik kip çekiminde “olmak”, edat olarak “olmak”, deyimlerde “olmak” (Alibekiroğlu, 2015: 198). Güncel Türkçe Sözlükte olmak için şu anlamlar verilmiştir: Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak; gerçekleşmek veya yapılmak; bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak; bir şeyi elde etmek, edinmek; bir durumdan başka bir duruma geçmek; herhangi bir durumda bulunmak; uygun düşmek, yerinde görülmek; yetişmek, olgunlaşmak; hazırlanmak, hazır duruma gelmek; geçmek, tamamlanmak; sürdürmek, yürütmek; bir kuruluşla, örgütle ilgili bulunmak, mensup olmak; yaklaşmak, gelip çatmak; bir şey, birinin mülkiyetine geçmek; ek fiilin geniş zamanı olan -dır (-dir) anlamında kullanılan bir söz; (-e) uymak, tam gelmek; (-den) yitirmek, elinden kaçırmak; -den bir yerde doğmuş, yaşamış olmak; -e bir olayla karşılaşmak, başına kötü bir şey gelmek; -e yol açmak; bir ad veya sıfatın belirttiği durumu almak; (yardımcı fiil) sıfat fiil eki almış kelimelerle birlikte başlama, bitirme vb. bildiren fiilleri oluşturur; (yardımcı fiil) hastalığa yakalanmak, tutulmak (Güncel Türkçe Sözlük, 2019).

Birleşik fiil ve ol- fiilinin birleşik fiil olarak kullanımı

Birleşik fiil, yardımcı bir fiil ile bir ismin veya bir fiilin meydana getirdiği kelime grubudur (Bilgegil, 1984: 280; Delice, 2016: 24; Demirez Güneri, 2013: 59; Deny, 2012: 437; Eker, 2017: 366; Ergin, 1999: 386; Ergönenç Akbaba, 2007: 92; Erkul, 2007: 11; Karaağaç, 2013: 471; Kültürel, 2009: 25; Özçelik; Erten, 2011: 138; Savran, 2001: 140; Timurtaş, 2005: 159). Türkolojide birleşik fiil yapısının tanımı için genel olarak bir birliktelik söz konusudur. Fakat bir isim veya bir fiilin yardımcı fiil yardımıyla oluşturduğu birleşik fiil tanımına fiilimsileri ve tasviri de ekleyen bilim adamları da olmuştur: Zeynep Korkmaz, birleşik fiili, isim soylu bir kelimeyle etmek, eylemek, olmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya birer sıfat fiil ya da zarf fiil ekleriyle birbirine bağlanmış iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü olarak kabul etmektedir (Korkmaz, 2017: 94). Baydar, salt bir cevher fiili olan i- gibi ol-, et-, eyle- vb. fiillerinin de birer yüklemleştirici olarak görev aldıklarını ve bu nedenle de bu fiillerle oluşan yapılara birleşik fiil denmesinin doğru olmadığını savunmaktadır (Baydar, 2013: 8). Yardımcı fiillerin görev kategorisinde yüklemleştirici tabirini kullanan Baydar, bu fiillerin birleşik fiil yapamayacağını savunarak genel tanım ve yargının dışında yer almıştır. Leyla Karahan, birleşik fiilleri “Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğudur.” (Karahan, 2013: 73) şeklinde tanımlamaktadır. Hareketi anahtar kelime olarak kullanan Karahan, birleşik fiilde esas olanın hareketi karşılamada veya tasvir etmede kullanıldığını kabul etmektedir. Gabain, birleşik fiil birleşmelerini birbirine bağlı iki fiil şeklinin sıkı surette birleşmesinden meydana gelen ve yalnız bir oluş anlatan yapı olarak tanımlamaktadır (Gabain, 1953: 16-28). Gabain de genel tanımın dışında yer alarak birleşik fiili, bağlı iki fiil şeklinin birleşmesi yoluyla oluştuğunu savunmaktadır. Birleşik fiilde esas olan isim veya fiilin yardımcı fiil ile birleşmiş olması bu birleşme sırasında fiilimsilerden de yardım alabiliyor olmasıdır. Bu sebeple birleşik fiil kurulumunda fiilimsiler ve hatta tasviri fiiller önemli rol oynamaktadır. Önemli rolü yüklenen bu gramer kategorileri metindeki anlam dünyasına deyimleşme veya anlamca kaynaşma süreçlerinden dolayı katkı sağlamaktadırlar.

Birleşik fiiller genel olarak isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olmak üzere iki grupta incelenmektedir. İsimle birleşik fiil yapan

yardımcı fiilleri et-, ol- eyle-, bulun-, yap-; fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ise bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy- (ko-) olarak sıralanmaktadır (Ergin, 1999: 386-387; Erkul, 2007: 11-12; Karaağaç, 2013: 471-475; Kültürel, 2009: 25-26; Savran, 2001: 140-142). Faruk Kadri Timurtaş, birleşik fiilleri birleşik sigalar (Her zaman ve siganın hikâye, rivayet ve şart şekilleri), yardımcı fiillerle yapılan birleşik şekiller (it-, kıl-, eyle-, ol-), tasviri (descriptif) fiiller (devamlılık fiilleri, yaklaşıma fiilleri, çabukluk fiilleri, iktidarî fiiller), isim, sıfat ve zarflarla meydana getirilenler 4 grupta incelemektedir. (Timurtaş, 2005: 159-163). Tahsin Banguoğlu, birleşik fiil tabanlarını; zarf öbeği kalıbında birleşik fiiller (ileri sürmek, ileri gelmek, geri kalmak, geri dönmek, ayrı düşmek), çekim öbeği kalıbında birleşik fiiller (yardım et-, baştan çık-), bağlam öbeği kalıbında birleşik fiiller (sayıp dök-, vermek veriştir-, verip veriştir-) olmak üzere üç bölümde incelemektedir. Aynı zamanda partisip + ol- yapısıyla oluşan fiilleri de karmaşık fiiller olarak nitelemektedir (Banguoğlu, 2015: 482-494). M. Kaya Bilgegil, birleşik fiilleri, “Yardımcı fiiller ve onlarla teşkil olunan birleşik fiiller”, “İki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan birleşik fiiller” ve “Kaynaşma yoluyla teşkil edilen birleşik fiiller” olmak üzere üç başlıkta ele almaktadır (Bilgegil, 1984: 280-282). Mustafa Durmuş, birleşik fiilleri, iki grupta incelemektedir:

1. Bir hareketi karşılayan birleşik eylemler (ad unsuru+ yardımcı eylem veya esas eylem)

a. Ana yardımcı eylemlerle kurulan birleşik eylemler (ad unsuru + et-, ol-, yap-, eyle-, kıl-, bulun- = birleşik eylem grubu)

b. Diğer eylemlerle kurulan birleşik eylemler (ad unsuru + eylem = birleşik eylem grubu)

2. Bir hareketi tasvir eden birleşik eylemler (eylem + bağ eylem eki + tasviri eylem) (Durmuş, 2010: 214-215). Durmuş’un tasnifinde de genel kanı olan isim veya fiilin birleştiği yardımcı eylem tabanı yer alsa da ana eylem ve diğer eylem başlığı altında eylemleri ayırması ve tasviri de sınıflandırmaya dahil etmesiyle diğer bilim adamlarından ayrılan bir tasnifi gözler önüne sunduğu görülmektedir. Eker birleşik fiil gruplarına tasviri eylemleri de dahil eder ve birleşik fiilleri iki grupta incelemektedir: 1. Tasviri (betimsel, deskriptif) eylemler 2. Adla yapılan birleşik eylemler (Eker, 2017: 366-367). Dilek Ergönerç Akbaba, birleşik fiilleri, isim+ yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller ve fiilimsi+ yardımcı fiilden oluşan birleşik fiilleri olmak üzere iki grupta incelemektedir ve fiilimsi+ yardımcı fiilden oluşan birleşik fiilleri de üç gruba ayırmaktadır: Zarf fiillerle kurulan birleşik fiiller; Sıfat fiillerle kurulan birleşik fiiller; İsim fiillerle kurulan birleşik fiiller (Ergönerç Akbaba, 2007: 92). Jean Deny, birleşik fiilleri, katmerli ve birleşik fiiller başlığı altında incelemektedir. Birinci bölümde katmerli ve yardımcı fiili başlığıyla ol- yardımcı fiiliyle yapılan katmerli fiil, -A veya -I’lı bir zarf fiil üzerine kurulmuş katmerli fiiller olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. İkinci bölümde ise birleşik fiiller başlığıyla et- yardımcı fiili ve ol- yardımcı fiili olmak üzere iki gruba ayırmaktadır (Deny, 2012: 437-452). Kimi bilim adamının tasviri kimi fiilimsileri kimi de anlam sürecini birleşik fiil sınıflandırmasına dahil ettikleri görülmektedir.

Ol- fiilini birleşik fiil temelinde ele alıp ama farklı kategorilerde inceleyen bilim adamları olmuştur. Sınıflandırmaya deyimleşme ile anlam sürecini de ekleyen Korkmaz, birleşik fiilleri iki ana başlıkta tasnif etmektedir: I. Esas anlamını korumuş veya işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiiller, II. Esas anlamını kaybederek deyimleşmiş olan birleşik fiiller. İkinci grup fiiller konumuzun dışında kaldığı için bu gruba yer verilmeye gerek duyulmamıştır. Birinci grupta yer alan ol- fiilinin yer aldığı birleşik fiilleri üç grupta inceleyen Korkmaz, alt başlıkları da kendi içinde sınıflandırmaktadır:

1. Bir yanı ad bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller: Bir ad unsuru veya sıfat ile et-, eyle-, yap, kıl-, ol- ve bulun- yardımcı fiiller birleşmesinden oluşmaktadır.

2. Bir yanı sıfat fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller: Sıfat fiillerin, ol- yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşan bu fiillerin bağlı bulunduğu zamana ve yüklendiği işlev ayrılığına göre üç alt başlığa ayırmaktadır:

a. Öncelik fiilleri (-miş ol-): Öncelik görevindedir ve -miş geçmiş zaman sıfat fiili ile kurulmaktadır. Birleşik fiilin içinde bulunduğu zamandan daha önce gerçekleşen bir oluşu yansıtmaktadır: anlamış ol-, görmüş ol-, unutmamış ol-.

b. Alışkanlık fiilleri (-Ir ol-, -mAz ol-): Bu oluşun geçmişte, şimdiki zamanda ya da gelecekte alışkanlık olarak devam ettiğini ve edeceğini göstermektedir: arar ol-, utanır ol-, yatmaz ol-.

c. Niyet fiilleri (-AcAK ol-, -IcI ol-, -AsI ol-, -(I)msAr ol-): Oluş ve kılışım düşünce ve niyet hâlinde olduğunu gösterir: yazacak ol-, gidecek ol-, alıcı ol-, göresi ol-, ... (Korkmaz, 2017: 693-729). Gabain, ol- fiilini ise esas fiil ile çekime girmiş yardımcı fiiller ile değerlendirmektedir. (-i, ol-, bulun- ve bazen de dur- yardımcı fiiller sekiz esas fiille (-miş / -mUş, -DI / -DU, -AcAk, -Ar /-Ir /-Ur, -yor, -sA, -mAll, -A, + i- [-di, -miş, -se, -ken]) kullanıma girmektedirler. i- yardımcı fiil yerine ol- veya bulun- yardımcı fiilleri kullanıldığı takdirde hususi bir kılışım-başlangıç ifade etmiş olur, “yazar idim yazar oldum” örneğini vermektedir.) ile esas fiille kullanılan deskriptif (tasviri) fiiller başlığında incelenmektedir. Gabain, başka bir grup başlığı altında ise isim unsuruyla beraber kullanılan et-, eyle-, kıl- gibi fiiller için *sözde yardımcı fiil* ifadesini kullanmakta ve bu yapıyı fiil birleşmeleri kategorisi dışında tutmaktadır (Gabain, 1953: 16-28). Özçelik ve Erten birleşik fiilleri beşe ayırmaktadırlar. Ol- fiilini isimle yapılan birleşik fiiller (isim + yardımcı fiil): et-, eyle-, ol-, kıl-, kılın-, yap-, bul-, bulun-, buyur- ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller başlıklarında incelemektedirler (Özçelik; Erten, 2011: 136-140). Karahan birleşik fiillerle ilgili yaptığı tasnifte ol- fiilinin yerini şöyle tayin etmektedir:

Bir hareketi karşılayan birleşik fiiller başlığını iki alt gruba ayırır:

a. Bir isim unsuru ile fiilden meydana gelmektedir. Fiil ya bir ana yardımcı fiildir ya da sözlük anlamını kaybetmiştir. Bu birleşik fiiller et-, ol-, kıl-, eyle-, yap-, bulun- gibi yardımcı eylemlerden oluşmaktadırlar.

b. En işlek yardımcı fiiller et-, ol- yap-, bulun- fiilleridir. kıl- ve eyle- fiillerinin ise işlekliliği azalmıştır.

c. Tek başına kullanılmayan veya kullanıldıklarında asli şekillerini koruyamayan bazı isimler, yardımcı fiille bitişik yazılır: sabret-, hisset-.

ç. İsim unsuru, bir sıfat fiil olup sıfat fiil, ol- ve bulun- yardımcı fiilleriyle birleşenler: Ol- fiilinin sıfat fiillerle kurduğu birleşik fiillerde; -miş ekli sıfat fiiller, bitmiş, tamamlanmış bir hareketi, -(I)r/-Ar ekli sıfat fiiller devam etmekte olan bir hareketi, -AcAk ekli sıfat fiiller niyet halinde ifade edilen bir hareketi, sıfat fiil görevinde kullanılabilen -yor ekli sıfat fiiller ise, yakın geçmişte ortaya çıkan tamamlanmış veya devam etmekte olan bir hareketi karşılar. Yakılmaz olmak, gelmez ol-, bakar ol-, konuşacak ol-, gidiyor ol-.

d. Birden fazla isim unsuru bulunanlar: mutlu, başarılı olmak

e. İsim unsuru kelime grubu olanlar: duyar gibi olduk (isim unsuru: edat grubu) (Karahan, 2013: 73-80).

Buradaki esas mevzu ol- fiilinin sözlük anlamını kaybedip ç maddesinde söylendiği üzere sıfat fiil ile birleşip haber kiplerinden de yardım olarak bambaşka bir anlam dünyasına kaymasıdır. Bu anlam dünyasında sözlük anlamının dışında kazandığı anlam yanı sıra biçim birim yapısını almış olduğu haber kipleri aracılığıyla değiştirmesi ve birleştiği cümlede yer alan sıfat fiil aracılığıyla da sözcük birim yapısının bağımsızlığının kaybolmasıdır.

-DİK + iyelik ol- yapısının fiil çekim kategorisi ve kullanımları

Fiil çekim kategorisinde farklı bir yapının yer aldığı ol- fiili sıfat fiil ve iyelik eki olarak cümleye *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* anlamlarını kattığı görülmüştür. Haber kipleri aracılığıyla oluşan ve aynı zamanda hem hikâye hem rivayet çekimleri de bulunan yapının biçim birim yapısı şu şekildedir: -DİK +iyelik oldu, -DİK + iyelik olur, -DİK + iyelik olurdu, -DİK + iyelik olurmuş, -DİK + iyelik oluyor, -DİK + iyelik oluyordu, -DİK + iyelik oluyormuş, -DİK + iyelik olmuş, -DİK + iyelik olmuştu. Bu yapının Türkiye Türkçesi kullanım sahasında geniş bir yelpazesi bulunmaktadır. Yapıların kullanımı şu şekildedir:

-DİK + iyelik oldu

Geçmiş zaman kipi olan -DI / -DU tabanındaki yapı, olayın geçmiş zamanda gerçekleşmiş olduğunu ama gerçekleşmiş olan olayın *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* vuku bulduğunu göstermektedir. Yapının biçim birim kategorisi zaman kipiyle, sözcük birim yapısı -DİK sıfat fiili ile anlamsal düzlemi ise metin bağlamında verdiği mesaj ile ortaya çıkmaktadır.

Böylelikle onları eğlencelerinde bile ciddi ve neredeyse üzgün gördüğüm oldu. (AD)

Bugünlerde Seniha'nın sabahtan akşama kadar üç romanı üst üste sigara içer gibi okuduğu oldu. (KK)

Eskiyen yapıtları da bu dönemde yazdıkları oldu. (ÇE)

-DİK + iyelik olur

Geniş zaman kipi olan -Ar / -Ir / -Ur / -r tabanındaki yapı cümleye olayın geniş zamanda gerçekleştiğini göstermektedir. Geniş zaman dilimi geçmiş - şimdi - gelecek zaman üçlemesinde yer almakta ve bu üçlemede yer alan konunun gerçekleşmesi *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* olmaktadır.

Doğrusu, inanılmayacak öyküleri de sevdiğim olur. (S1)

Okurunu hiç hesaba katmadığı, salt kendini düşünerek kendisi için yazdığı olur. (SY)

Hiçbir mesai ücreti olmadan çalıştığın olur. (ŞH)

Ölümlerle de temizledikleri olur. (HBV)

-DİK + iyelik olurdu

Geniş zamanın hikâyesinin yer aldığı bu yapıda, geçmişten geleceğe uzanan bir geniş zaman diliminde gerçekleşen olayın geçmiş zamana da kaydığı görülür ve bu görülen olayın *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* gerçekleştiğini ifade edilmektedir.

O kadar çok kar yağdı ki günde sabah öğlen akşama kadar temizledikleri olurdu. (KD1)

Örneğin kimi zaman yazılı yoklama kâğıtlarını okuyup ertesi güne yetiştirebilmek için gecenin saat bir hatta ikilerine dek çalıştığım olurdu. (SS)

Bazen boynuna sarılıp yanaklarından kalbinin bütün coşkunluğuyla onu öptüğü olurdu. (KD)

Peki teorinize göre çocuğun diş sağlığını 8 yılda mı araştırdığı olurdu? (BR)

Kıyasıya kavga ettiğimiz olurdu. (ÖÇ)

-DIK + iyelik olurmuş

Geniş zamanın rivayetinin yer aldığı bu yapıda, geniş bir zaman diliminde gerçekleşen olayın duyma esasına dayalı olup *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* gerçekleştiği bildirilmektedir.

Aynı odada otururken, birbirlerine mektup yazdıkları olurmuş. (EÖ)

Daha sonra dönüp, "Kim bu eve ayak izi getiriyor?" diye sinirlendiği olurmuş. (RW)

Bazen banyoda su içinde yazdığı olurmuş. (GG)

-DIK + iyelik oluyor

Şimdiki zaman kipi olan –(I)yor tabanındaki yapı, içinde bulunulan zamanda başlayıp devam ettiğini ifade eder. Bu ifade alanında bulunan konunun ise *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* gündeme geldiği görülmektedir.

Güvertede türkü kitabı elde, birlikte İtalyan türkülerini söylediğimiz oluyor. (MB)

Bu konuda zaman zaman "bünyesi ile dahi" mücadele ettiği oluyor. (YD)

Halbuki şimdi, zaman zaman kliniğin bahçesine çıktığım, dolaştığım, yalnız Nur'la değil, diğer doktorlarla da konuştuğum oluyor. (HU)

Kimi zaman dört beş saat konuştuğumuz oluyor. (KM)

Yeri geliyor ağladıkları oluyor. (İA6)

Yatağında gece beni düşündüğün oluyor mu? (R)

Sizin gibi insanlar için diğerlerinden farklı kurallar olması gerektiğini ya da size istisna uygulanabileceğini düşündüğünüz oluyor mu? (DZE)

-DIK + iyelik oluyordu

Şimdiki zamanın hikâyesinin yer aldığı yapıda içinde bulunulan zaman dilimin geçmişe aktarımı söz konusudur. Bu yapı cümlelere sürmekte olan zamanın geçmişe aktarımında meydana gelen olayların *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* gerçekleştiği anlamını katmaktadır.

Harika bir aşçıydı, beraber oldukları birçok kere çeneleri kilitlenene kadar güldükleri oluyordu. (D)

Ona doğru baktıkları oluyordu, ama görmüyorlardı. (GB)

Ben artık mektepten kaçmıyor, bazı derslerden zevk alıp saatlerce çalıştığım oluyordu. (TÇ)

Evin içinde, bekârlığından kalan alışkanlıklarla yaşadığı oluyordu; hem de çok oluyordu. (T)

-DIK + iyelik oluyormuş

Şimdiki zamanının rivayetinin yer aldığı bu yapıda devam eden zaman dilimin şahit olunmadan anlatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Duyma veya sonradan görme / fark etme ile meydana gelen olayların bu zaman diliminde *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* gerçekleştiğinin ifadesi yer almaktadır.

Sina çölünde inzivaya çekildiği dönem günde 10 saat bağlama çalıştığı oluyormuş. (İT)

Ama bazen havada ikinci pilotun yerine geçip kokpitten atmosfere baktığı oluyormuş. (GŞ)

Hatta bir sergiden çıktıklarında bunun üzerine saatlerce konuştukları oluyormuş. (İA5)

-DİK + iyelik olmuş

Duyulan geçmiş zaman kipi olan -mİş / -mUş tabanındaki yapı, olayın var olan zamandan önce gerçekleştiğini ancak alıcı veya konuşucunun bu olaya şahit olmadığını ama bildiği kadarıyla da olayın *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* meydana geldiğinin ifadesini taşımaktadır.

Borçlarını kısmen kapatmak amacıyla günde on altı, on yedi saat çalıştığı olmuş. (KA)

Para kazanmak için otel odası temizlediği olmuş. (İA4)

Bazı arkadaşların da kendi aralarında bu istikamette konuştukları olmuş. (YA)

-DİK + iyelik olmuştu

Duyulan geçmiş zamanın hikâyesinin yer aldığı yapıda, görülen geçmiş zamanın hikâyesinin işlevi yer almaktadır. Çünkü konuşucu gerçekleşmiş olaya bizzat şahittir ve gerçekleşmiş olan olay konuşucunun da gözlemiyle *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* meydana gelmiştir. Buradaki esas mevzu zamanın hangi dilimde gerçekleşmesinden ziyade gerçekleşen olay ile konuşucunun hangi sıklıkla karşılaştığıdır.

Oradayken de böyle kalabalığı yara yara gelip Bahçeli'nin elini öptüğü olmuştu. (İA3)

Daha önce de geç saatlere kadar çalıştığı olmuştu. (PK)

Evlerine gidip beraber ders çalıştığımız olmuştu. (B)

Bilmem ne kadar okumaya değer, ama şöyle bir şeyler karaladığım olmuştu zamanında. (İA2)

Zaman zaman kerhen yönetimde bulunması gereken insanları yazdığımız olmuştu. (İA1)

Yapının geçtiği örnek cümlelerden görüldüğü üzere yapı, hangi haber kipiyle kullanılırsa kullanılsın cümleye / metne daima *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* anlamlarını katmaktadır. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki yapı, tasarlama kipleriyle kullanıldığı zaman ol- fiilinin bağımsız bir hâl aldığı tespit edilmektedir:

“Onun da seni önemseydiği olsaydı sen de böyle üzülmecektin.”

Cümlede esas gönderge şart kipi üzerinde olup yapıda yer alan ol- fiili “gerçekleşmek” anlamında kullanılmış ve böylece birleşik yapı bozulmuştur.

Haber kipleriyle birleşik bir yapıda yer alan bu kullanımın olumsuz şekli ve bağlaçlar ile kullanımı da şu şekildedir:

-DİK + iyelik olmadı / olmuyor + değil

Yapının şeklen olumsuz anlamca olumlu bir kimlikte olduğu görülmektedir. “değil” burada sadece yüklem olumsuz çekiminde rol almıştır. *Bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* anlamlarına sahip olan bu yapıda “değil” olumsuz koşacına rağmen aynı anlam düzleminde kaldığı tespit edilmektedir.

Talisca ve Babel'in forvet işlevi gördüğü olmadı değil. (KY)

Tesir yaptığım olmadı değil... (ANA)

Tamam bazı kısımlara kızdığım olmadı değil. (İA6)

Bazen kanser ettikleri olmadı değil. (İA7)

Gerçi mutluluk yolunda arada bir ilerleme yaptığı olmuyor değil. (ÇEDE)

-DIK + iyelik ol- yapısının bile ve DA bağlaçları ile kullanımı

Yapının bağlaçlar ile kullanımı neticesinde metinde yer alan kavramların anlam düzlemlerinin ortaya çıkışında vurgunun anlaşılabilirliğinin artmasında önemli bir rol yüklediği görülmektedir. Hatta incelenen metinler neticesinde -DIK + iyelik + bile / DA + ol- yapısının hiç bozulmadığı, kelime veya ekler arasında yer değişikliğinin olmadığı da tespit edilmektedir.

Hattâ, ansızın meclise Kaymakam'ın geldiği bile oldu. (VÇ)

Biliyor musun, burada resim yaptığım bile oldu. (ÖŞ)

George da küçük yaşlarda çalışmaya başlayıp çıraklık yaptığı bile oldu. (PD)

Hattâ birçok hâllerde şive ve yabancı dil taklitleri yaptığı bile olur. (HH)

Her şeye rağmen o hassas korneamızın zaman zaman çizildiği ve zarar gördüğü de olur. (ŞAG)

Birini severken aynı anda iki kişiyi sevdiği de olur. (İA8)

Birkaç gün sonra tam tersi bir haber okuduğumuz da oluyor. (İA9)

Sonuç

1. Türkiye Türkçesinde isim + *ol-*, *et-*, *kıl-* gibi fiillerle kurulan yapılar değişik terimlerle birleşik fiil başlığı altında incelenmektedir. Bu makalede sıfat fiil + iyelik ve hatta bağlaç yardımıyla oluşan *ol-* fiili biçim birim, sözcük birim ve semantik açıdan incelenmiştir.

2. *Ol-* fiili Türkiye Türkçesinde oldukça geniş bir yelpazede yer almaktadır. Bu yelpazede *ol-* fiilinin derin yapıda yardımcı fiil olmaktan çıkıp kelime, edat, ek gibi birçok farklı kategoriye girdiği zamanlar da olmuştur. Bu fiil, *i-* ve *+Dir'*ın yer aldığı isim cümlelerinde ve birleşik fiillerde cevheri fiil görevinde yer alırken bu fiilin *et-*, *eyle-*, *kıl-* fiilleri gibi yardımcı fiil olarak kullanıldığı ve hatta deyimlerde de yer aldığı görülmektedir. Bu kadar geniş bir fonksiyona ve değişik kullanım alanına sahip olan *ol-* fiilinin sıfat fiil ve iyelik ile birleştiği ve bu birleşim ile hem yapı hem anlam değişikliğine uğradığı tespit edilmektedir. Ayrıca değişik zaman ve görünüş ile ortaya çıkan *-DIK + iyelik ol-* yapısı eylemin başlangıcını ve bitişini ifade etmede farklı bir bakış açısı sunduğu görülmektedir.

3. *-DIK + iyelik oldu / olur / olurdu / oluyor / oluyormuş / olmuş /* yapısında özne ilgi ekiyle, şahıs iyelik ekiyle ifade edilmektedir. Bu farklılık doğrultusunda hem biçim birim hem sözcük birim hem de anlamsal düzlem açısından yapı Türkiye Türkçesinde farklı bir yere oturmaktadır. Bu yapıda “sıklıkla olmasa da yine de olayın / durumun gerçekleştiği bir eylem” ifadesi bulunmaktadır.

4. Eğer bu yapıda zarf yoksa bu yapı, *bazen, kimi kez, kimi zaman, arada bir, ara sıra, zaman zaman* anlamlarını cümleye katmaktadır. Bu anlamları taşıyan bu yapının aynı zamanda *ara sıra, bazen, sık sık* gibi zarflarla da kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım yapının iç dinamiklerine uygundur.

5. Bu yapıda dikkat çekici bir diğer husus *ol-* fiili “meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak” anlamlarından ayrılmaktadır. Bu anlamları kazandığı an yapı dağılmakta ve *ol-* fiili bağımsız bir hâl kazanmaktadır.

6. İncelenen metinlerde yapının olumsuz şeklinin *-DIK + iyelik olmadı / olmuyor + değil* olduğu görülmektedir.

7. Yapının arasına *bile* ve *da* bağlaçları girebilmektedir. Bu bağlaçlar cümledeki vurguyu ön plana çıkararak metnin anlaşılabilirliğini arttırmaktadır. İncelenen metinlerde *-DIK + iyelik + bile / DA + ol-* yapısında yer alan hiçbir gramer kategorisinin yerinin değişmediği tespit edilmektedir.

8. *-DIK + iyelik olacak* yapısına incelenen metinlerde rastlanmamıştır.

Taranan Eserler¹

AD: Amerika'da Demokrasi, Alexis de Tocqueville, İletişim Yayınları, Ankara, 2016

ANA: Arif Nihat Asya İhtişamı, Arif Nihat Asya Yavuz Bülent Bâkiler, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008

B: Balat, M. Orhan Okay, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2009

BR: Batı Rezistans

(<http://www.batirezistans.net/anaSlayt/images/filter.asp?n=4773>, 30.08.2019)

ÇE: Çözümleyici Eleştiri, Semih Gümüş, Can Yayınları, İstanbul, 2012

ÇEDE: Çağının Eleştirisi: Deneme, Eleştiri, Hüseyin Cöntürk, Turgut Uyar, Asım Bezirci, Edip Cansever, De Yayınevi, California Üniversitesi, 1961

D: Dönüş

(<https://www.wattpad.com/198654254-d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F-15b%C3%B6l%C3%BCm-bay-filozof>, 30.08.2018)

DZE: Duygusal Zeka Empati, Harvard Business Review, 2017

EÖ: Erdal Öz: Unutulmaz Bir Atlı, Ayşe Sarısayın, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2009

GB: Güneşli Bayır, Aydın Doğan, Yaba Yayınları, İstanbul, 1998

GG: Genç Gelişim, Adem Özbay, Hakan Birol, Abdüllatif Erdoğan, Kişisel Gelişim ve Yaşama Sanatı Dergisi, İstanbul, 2012

GŞ: Guntay Şimşek

(<http://arsiv.sabah.com.tr/2006/05/14/cp/yaz1028-60-101-20060226-102.html>, 30.08.2019)

HBV: Hacı Bektaş Veli, Erişen İhsan Mesut; Kemal Samancıgil, Ay Yayınevi, İstanbul, 1966

HH: Halk Hikâyeleri ve halk hikâyeciliği, Pertev Nailî Boratav, Adam Yayınları, İstanbul, 1988

HU: Herkesten Uzak, Oğuz Özdeş, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1973

İA1: İnternette Alıntı

(<http://www.gebzehaber.net>, 30.08.2019)

İA2: İnternette Alıntı

(<https://www.eksiduyuru.com/duyuru/238107/okumaya-deger-hikaye-tarzi-entryler>, 30.08.2019)

İA3: İnternette Alıntı

(<https://eksisozluk.com>, 30.08.2019)

İA4: İnternette Alıntı

---

¹ Yanında erişim adresi ve tarihi verilmeyenlere şu adresten ulaşılmıştır: <https://books.google.com.tr> > books

(<https://onedio.com/haber/sadece-haci-sabanci-nin-sevgilisi-olarak-tanimayin-her-yonuyle-dikkat-ceken-hem-guzel-hem-de-basarili-bir-kadin-nazli-kayi-871425>, 30.08.2019)

İA5: İnternette Alıntı

(<https://www.dailymotion.com/video/x6vqmjc>, 30.08.2019)

İA6: İnternette Alıntı

(<http://hayalperestinzamanyolculugu.blogspot.com/2016/03/okumaetkinligi22-bir-capkn-bastan.html#.XWmOmCgzY2w>, 31.08.2019)

İA7: İnternette Alıntı (teknoseyir.com, 31.08.2019)

İA8: İnternette Alıntı (<http://www.fikirteknesi.com/amerikan-saatine-gore-uyuyan-turk-munevveri-gonul-beyimiz-ahmet-dogan-ilbey/>, 31.08.2019)

İA9: İnternette Alıntı (31.08.2019 <https://mesuturkey.wordpress.com>)

İT: İsmail Tunçbilek

(<https://eksisozluk.com/ismail-tuncbilek--1033510?p=3>, 30.08.2019)

KA: Kültür Anıları, İhsan Akay, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000

KD1: Küçük Dünya, Mehmet Selâhattin, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1971

KD: Kar Duası, Ahmet Büyüksoy

(<http://www.merhabayozgat.com/yazi/3962/kar-duasi/> 30.08.2019)

KK: Kiralık Konak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İletişim yayıncılık, Ankara, 2018

KM: Kardeş Mektupları, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985

KY: Köşe Yazısı, Hasan Sarıçiçek (Talisca ve Babel'in forvet işlevi gördüğü olmadı değil, 30.08.2019)

MB: Mihri Belli'nin Anıları "İnsanlar Tanıdım", Mihri Belli, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1999

ÖÇ: Özüm Çocuktur, Fakir Baykurt, Papirüs Yayınları, İstanbul, 1998

ÖŞ: Ölüm Şifresi, Kayahan Demir, Carpe Diem Kitap, İstanbul, 2017

PD: Psychedelic Deneyler

(<https://t24.com.tr/yazarlar/bilinmeyen/rock-psychedelic-deneyler-olumler-zirve-ye-varis,6301>, 31.08.2019)

PK: Pastoral Kadın, Erol Bitiren, Enki Yayınları, İstanbul, 2017

R: Raziye, Melih Cevdet Anday, Adam Yayınları, Ankara, 1992

RW: Ruby Wax: Akıl Hastalıklarıyla İlgili Komik Olan Ne?

(<https://tedle21gun.wordpress.com/2013/07/24/ruby-wax-akil-hastaliklariyla-ilgili-komik-olan-ne-3/>, 30.08.2019)

S1: Sonuncu, Tahsin Yücel, Can Yayınları, İstanbul, 2014

S: Söyleşiler, Nurullah Ataç, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1962

SS: Savaşım Sürüyor, Sami Gürtürk, Michigan Üniversitesi, Amerika, 2008

SY: Sanat Yazıları, Aziz Nesin, Nesin Yayınevi, İstanbul, 2017

ŞAG: Şu Acayip Gözler, Tarık Uslu, Uğurböceği Yayınları, İstanbul, 2017

ŞH: Şoförlük Hakkında

(<https://forum.memurlar.net/konu/886514/> 30.08.2019)

T: Tutunamayanlar, Oğuz Atay, İletişim Yayınları, Ankara, 2018

TÇ: Tüneldeki Çocuk, Sait Faik Abasıyanık, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976

VÇ: Veysel Çavuş, Memduh Şevket Esenal, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984

YA: Yol Ayrımı, Yavuz Selim, Hiler Yayınları, İstanbul, 2002

YD: Yavuz Donat'ın Vitrininden: Sandıktan ihtilale, 1977-1980, Yavuz Donat, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.

Kaynakça

ACARLAR, K. (1969). Olmak Fiilinin Özellikleri. *Türk Dili Dergisi*, Ankara, XX (216), 714-718.

AKBABA, D. E. (2007). Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 83-95.

ALİBEKİROĞLU, Sertan (2015). Ol- Fiilinin Türkiye Türkçesi Standart Dilindeki Kullanımları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 193-206.

BANGUOĞLU, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BAYDAR, T. (2013). İsim + Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 49, 55-66.

BİLGEGİL, M. K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

BOZKURT, F. (2017). *Türkiye Türkçesi*. Konya: Eğitim Yayınları.

DELİCE, H. İ. (2016). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

DENY, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi Modern Türk Dil Bilgisi Çalışmalarının Kapsamlı İlk Örneği* (Çev.: Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Kocabı Yayınları.

DURMUŞ, M. (Ed.). (2010). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

EKER, S. (2017). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

ERGİN, M. (1999). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

ERKUL, R. (2007). *Cümle Metin Bilgisi*. Ankara: Anı Yayınları.

GABAİN, A. V. (1953). Türkçede Fiil Birleşmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 16-28.

Güncel Türkçe Sözlük (2 Eylül 2019). Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>

GÜNERİ, A.D. (2013). Yeni Uygur Türkçesinde Tabanlaşmış Fiiller. *Gazi Türkiyat*, 13, 59-80.

KARAAĞAÇ, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KARAHAN, L. (2013). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KORKMAZ, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KÜLTÜRAL, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi*. İstanbul: Simurg Yayınları.

ÖZCELİK, S.; ERTEN, M. (2011). *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.

SAVRAN, H. (2001). Bir İsimle Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine Yeni Görüşler. *Türk Dili Dergisi*, II (596), 140-142.

TİMURTAŞ, F.K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

TURAN, Z. (1999). Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevheri Fiili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 44 (1996), 265- 289.